

na uspjeh (str.228.). Speth spominje čestu uzrečicu: "Ne možemo pomagati drugima u inozemstvu, jer se moramo pobrinuti **prvo** za Ameriku." Na kraju, korporacije se ne brinu ni za Ameriku, ni za druge, već isključivo za vlastite interese. Nisam siguran, da je situacija s Europskom unijom bitno različita, a da se o ruskim investicijama u transport nafte i plina i ne govori.

Sve ovo isčitavam i komentiram, jer je Hrvatska u svom primitivnom kapitalizmu, izložena preuzimanju, ne samo od američkih korporacija već i od drugih multinacionalnih korporacija, banaka, Plive, nafte i petrokemijske industrije, investicija poput Rockwoola i rasprodaje prostora duž jadranske obale. Svijest u Hrvatskoj je na (Reichovom) II. stupnju. Činjenica da smo kao dio Europe i svijeta sudionici istih negativnih trendova, koje Speth opisuje, nije prodrla do naših donosioca odluka. Naša okolišna legislativa dokazom je tog (katastrofalnog) stanja duha.

Sudeći po svemu napisanom, Spethov most na kraju svijeta ne vodi nikamo. Pa čak ni njegovo vješto uplitanje (kulture) poezije i stihova u tekst knjige.

Velimir Pravić

Edward A. Johnson & Michael J. Mappin (eds.)

ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ADVOCACY

Changing perspectives of ecology and education

Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 346 str.

Zbornik radova »Obrazovanje za okoliš i zagovaranje: Mijenjanje perspektiva ekologije i obrazovanja«, priredili su Edward A. Johnson i Michael J. Mappin, profesori Sveučilišta u Calgaryju, koji u predgovoru ističu namjeru da ovim izdanjem podsjetu na promjene perspektiva ekologije i obrazovanja koja su se odvijala unutar obrazovanja za okoliš u posljednjih tridesetak godina, a posebice u posljednjem desetljeću. U tom pravcu knjiga je konceptijski podijeljena u četiri tematske cjeline (Mijenjanje perspektiva ekologije / *Changing perspectives of ecology*; Mijenjanje perspektiva obrazovanja / *Changing perspectives of education*; Pristupanje mijenjanju perspektiva ekologije i obrazovanja / *Assessing changing perspectives of ecology and education*; Integriranje mijenjanja perspektiva ekologije, obrazovanja i akcije / *Integrating changing perspectives of ecology, education, and action*), kojima prethodi predgovor i uvodnik priređivača.

U **uvodniku** ovog izdanja, Mappin i Johnson, daju pregled različitih perspektiva obrazovanja i ekologije unutar koncepta obrazovanja za okoliš, kojim ilustriraju kako još uvijek postoji raskorak između prirodnih, društvenih i humanističkih znanosti. Primjećuju da se brzim mijenjanjem perspektiva obrazovanja i ekologije još više širi ovaj raskorak i da je sve očitija »onečišćenost« obrazovanja putem zago-

varanja ili indoktrinacije. To je vidljivo i pregledom obrazovne literature unutar koje je uočljiva promjena od obrazovanja o okolišu i u okolišu prema obrazovanju za okoliš. Nadalje, obrazlažu da obrazovanje »za nešto« lako vodi prema zagovaranju, s namjerom da pokrene neko ponašanje, politiku ili ideologiju, pa autori drže da je nužno promijeniti perspektive u odnosu na svrhu obrazovanja za okoliš. Stoga ističu pomak fokusa ovog obrazovanja od naučenih disciplinarnih ili interdisciplinarnih znanja prema promjenama stavova, ponašanja ili vrijednosti, kako bi se konstruirala osobna namjera za ponovnim povezivanjem sa svijetom prirode, kao i osnaživanje učenika za mijenjanjem vlastitog svijeta (str.8). Prema tome, oni zaključuju da je vrijeme za pomirenje humanističkih, prirodnih i društvenih znanosti i za zajednički rad na razvijanju preciznije interpretacije složenih koncepata i pitanja obrazovanja i ekologije (str. 22).

Prvi dio donosi tri priloga u kojima se propituju neka od fundamentalnih pitanja obrazovanja za okoliš: (a) kako su razlike između različitih formi i značenja »ekologije« prezentirani u obrazovanju za okoliš?, (b) kakva je uloga ekologije u obrazovanju za okoliš i koje sadašnje ekološke koncepte treba uključiti u obrazovanje za okoliš?, (c) što je javno i akademsko razumijevanje ekologije kao znanosti?. U prvom prilogu (Znanstvena ekologija i ekološka etika: izazovi stvaranja etičkih zaključaka iz znanstvenih činjenica / *Scientific ecology and ecological ethics: the challenge of drawing ethical conclusions from scientific facts*), profesor Joseph R. Des Jardins (*University of Montana*) daje uvod o tome kako razlikovati ekologiju kao znanost od

društvene i etičke uporabe ekologije, kao i primjere različitih interpretacija ekologije koje mogu informirati i dezinformirati etiku. U radu Des Jardins najprije podsjeća na neka ključna obilježja etike i znanosti i posebice ekološke znanosti, a zatim izvodi tri opće i usko povezane lekcije koje bi politika okoliša trebala naučiti od znanstvene ekologije: da mislimo o svijetu kao međupovezanim sa složenim povratnim spregama, da ljudska bića nisu neovisna od svijeta prirode, niti da su unutar njega jedinstvena. Bilo da su naše environmentalne vrijednosti estetske, moralne i duhovne, mi moramo biti dobro instruirani za spori hod kada mijenjamo, koristimo ili upravljamo s prirodnim ekosistemima, zaključuje autor (str. 47-48). U drugom prilogu pod naslovom »Mijenjanje akademskih perspektiva ekologije: pogled iznutra (*Changing academic perspectives of ecology: a view from within*)«, autori Jurek Kolasa (*McMaster University*) i Steward T. A. Pickett (*Institute of Ecosystem Studies, Millbrook*) obnavljaju rasprave o tome što je ekologija glede promjena njezina konteksta danas kada ona uključuje različita područja, pristupe i specijalizacije. U tekstu se autori ustredotočuju na dvije ključne paradigme: jednu koja predstavlja populacijska ekologiju (*population ecology*) i koja stavlja naglasak na populacije i zajednice sastavljene od individualnih organizama, te drugu koja predstavlja ekologiju ekosistema (*ecosystem ecology*) čija je ekosistem-ska paradigma zaokupljena obrascima materijalnog i energetskega toka i procesima koji ih kontroliraju. Također obrazlažu potrebu za integriranjem ovih dviju paradigmi. Osim toga iznose svoje prijedloge istraživačima u kojima sugeriraju mijenjanje metodoloških pristupa u ekologiji i, iz-

među ostalog, ističu da postojećoj preovlađujućoj hipotetičko- deduktivnoj metodi treba dodati komparativnu, sinoptičku, i pretraživačku koje bi mogle doprinjeti porastu ekološkog znanja (str. 59).

Posljednji prilog u prvom dijelu (Uloga obrazovanih društava, vladinih agencija, NVO-a, grupa za zagovaranje, medija, škola i edukatora za okoliš u oblikovanju javnog razumijevanja ekologije (*The role of learned societies, government agencies, NGOs, advocacy groups, media, schools, and environment educators in shaping public understanding of ecology*), autori David R. Slingsby (*British Ecological Society*) i Susan Barker (*University of Warwick*) započinju konstatacijom o postojanju značajnih praznina u javnom razumijevanju ekologije kao znanosti. Dijelom je to rezultat odvojenosti znanosti od javnosti, dijelom zbog prirode znanstvenih istraživanja koja traže (duže) vrijeme da bi se došlo do relevantnih zaključaka, a ne treba zanemariti ni da se ekologija ponekad u javnosti shvaća više kao ideologija nego kao znanost, smatraju oni. Autori, međutim, primjećuju da se tijekom devedestih godina prošlog stoljeća ta percepcija počela mijenjati, kada se ekologija isprepliće s estetskim, moralnim ili filozofskim primjenama (str.73). Osim toga Slingsby i Barker naglašavaju da, iako ekološko obrazovanje govori o ekologiji kao o objektivno vrijednosno-slobodnoj znanosti, važno je da građanima sutrašnjice ekologija bude predstavljena i u etičkom kontekstu, ključnom za razumijevanje koncepta održivosti koji prije svega podrazumijeva moralnu poziciju pa shodno tome i ne predstavlja znanost već etičko pravilo. Jer prije svega, važno je da su ljudi svjesni vrijednosti i važnosti okoliša što ih predisponira za pri-

hvaćanje političkih promjena, kao što je npr. uvođenje viših taksa na gorivo, čak i kada se protive da prihvate životne stilove požrtvovanih. Prilog zaključuju konstatacijom da ekologija kao znanost pridonosi obrazovanju za održivi razvoj i to, s osiguravanjem informacija potrebnim za održivo upravljanje resursima i obrazovanjem donositelja odluka i javnosti o tome kako ocjenjivati vjerodostojnost ekološke informacije (str. 85).

U drugom dijelu knjige pokušava se odgovoriti na slijedeća pitanja: što je javno i akademsko razumijevanje obrazovanja za okoliš, te kakva je uloga vladinih agencija, nevladinih organizacija, neprofitnih grupa, industrije i profesionalnih društava u obrazovanju za okoliš. U prvom prilogu Obrazovanje i zagovaranje: zbunjujući odnos (*Education and advocacy: a troubling relationship*), Bob Jickling (*Lakehead University*) govori o teškoćama razlikovanja između obrazovanja i zagovaranja iz perspektive vlastitog iskustva nastavnika i istraživača. U tom kontekstu izlaže primjere obrazovnih pristupa koji bi se mogli shvatiti kao zagovaranje i nudi vodič za edukatore i sugestije o tome kako modernizirati obrazovanje za okoliš. Kada zamišlja najbolji program obrazovanja za okoliš, Jickling naglašava i ključno pitanje u svezi s tim – da li takvo obrazovanje treba razbiti status quo ili ga pojačati. Nakon nizanjanja naputaka koja autor temelji na vlastitom iskustvu zaključuje da, ako se studentima omogući obrazovanje koje ih osposobljava za ozbiljno uključivanje oko kritičnih pitanja i za preuzimanje građanskih akcija, te ako nastavici i sami pokažu takve sposobnosti, povećat će se studentske obrazovne mogućnosti koje će im širiti prostor ljudske slobode (str.110).

Ovaj cilj je i suština svakog obrazovanja, a Jickiling smatra da je edukatoru teško sakriti i svoj vlastiti stav ili angažman tj. zanemariti poziciju građanina kada su u pitanju problemi okoliša.

Joy A. Palmer i Joanna C. Birch (*University Durham*), u članku »Mijenjanje akademskih perspektiva u istraživanju i praksi obrazovanja za okoliš: progres i obećanje« (*Changing academic perspectives in environmental education research and practice: progress and promise*), daju pregled razvoja različitih aspekata obrazovanja za okoliš od šezdesetih godina prošlog stoljeća do danas. U tom periodu prate promjene u pristupima unutar prirodnih studija i terenskih aktivnosti u šezdesetima, s akademskim fokusom na biologiju ili ekologiju, prema pojavi studija o okolišu, zatim urbanih studija i obrazovanja za zaštitu baštine (*conservation heritage education*) u sedamdesetim godinama. Osamdesete su karakteristične po širenju vizije obrazovanja za okoliš, uključivanju globalnog obrazovanja i razvoja obrazovanja s političkim dimenzijama, kao i vrijednosnim razjašnjenjem kroz osobna iskustva i istraživanjem akcija iniciranim u zajednici. (str. 114-116) U devedesetima se unutar istraživanja obrazovanja za okoliš, prema ovim autorima, prepoznaju tri ključne perspektive: (a) dominacija studija kvantitativnog znanstvenog istraživanja, (b) primjetno povećavanje broja studija kvalitativnih istraživanja i (c) povećan naglasak u istraživanju na utemeljenju metodološke pozicije u praksi i povezivanje prakse obrazovanja s empirijskim istraživanjem (str. 118). Glavna karakteristika situacije na početku ovog desetljeća je, drže autori, okrenutost prema povećanju empirijskih baza podataka kroz programe visoko

kvalitetnih istraživanja u obrazovanju za okoliš. Ovaj napor je ujedno i izazov za maksimalnim povećavanjem svih baza podataka koji bi poboljšali programe, obećanje i potencijal obrazovanja za okoliš, što je ujedno i na vrhu agende edukatora za okoliš širom svijeta (str.132).

Posljednji prilog u drugom dijelu knjige je članak Johna F. Disingera (*Ohio State University*) »Svrha obrazovanja za okoliš: perspektive nastavnika, vladinih agencija, NVO-a, profesionalnih društava i grupa za zagovaranje« (*The purpose of environmental education: perspectives of teachers, governmental agencies, NGOs, professional societies and advocacy groups*). Autor pokušava odgovoriti na pitanja - što je to što obrazovanje za okoliš čini privlačnim pa se u njega uključuju ljudi koji nisu profesionani edukatori, i – koliko su jasne distinkcije između zagovaranja za okoliš i obrazovanja za okoliš. Analizu započinje podsjećanjem na historijski tijek obrazovanja za okoliš u Sjedinjenim Američkim Državama, jednako se osvrćući na školske programe, građanske inicijative i akcije, državne agencije za upravljanje prirodnim resursima i nevladine udruge, profesionalna društva i grupe za zagovaranje. Motivaciju za uključivanjem ovako velikog broja aktera Disinger pronalazi u izazovima ovog obrazovanja, koja mogu zadovoljiti različite potrebe kao što su: motivacija da se djeluje, mogućnost za obrazovanjem za socijalnu odgovornost, odgovorno ponašanje prema okolišu i *ekološka pismenost*. To je posebice važno kada je riječ o promišljanju vrijednosnih sustava i pluralističkom vrijednosnom učenju, uključujući poučavanje o tome što su vrijednosti, što one znače, odakle dolaze i kako utječu na nas kao individue i kao društvo (str. 154).

U trećem tematskom dijelu pokušava se dati naputak o tome kako razlikovati obrazovanje za okoliš i zagovaranje. Primjeri standarda i praktičnih pristupa za prosudbu znanosti, društvenih i obrazovnih dimenzija resursa obrazovanja za okoliš obrađeni su kroz tri priloga. Prvi, s naslovom »Razvijanje vodiča za obrazovanje za okoliš u Sjedinjenim Američkim Državama: Nacionalni projekt za izvrsnost u obrazovanju za okoliš« (*Developing guidelines for environmental education in the United States: the National Project for Excellence in Environmental Education*) priložila je Deborah A. Simmons (*Northern Illinois University*). Ističući na početku da je formalno obrazovanje u Sjedinjenim Američkim Državama decentralizirano, bez jedinstvenog nacionalnog curriculuma i nacionalnih ispita, autorica ipak ističe da praksa obrazovanja za okoliš ima nekoliko zajedničkih elemenata: obrazovanje za okoliš bazirano je na znanju o ekološkim i društvenima sistemima; bavi se društvenim, ekonomskim, političkim, kulturnim, historijskim, moralnim i estetički aspektima pitanja okoliša; karakterizira ga kritičko mišljenje i učenje vještina za donošenje osobnih odluka i izvođenje javnih akcija; naglašavanje uloge stavova i vrijednosti u formuliranju pitanja okoliša. Ono što, međutim, smatra da se treba izraditi i usuglasiti jesu okviri za izvođenje praktičnog obrazovanja. U tom kontekstu posebno ističe izradu » Nacionalnog projekta za izvrsnost u obrazovanju za okoliš« (započet 1993. godine) i njegovih pet završenih dokumenata, od kojih analizira one usredotočene na vođenje obrazovanja za okoliš prema izvrsnosti. Ključne karakteristike vodiča prema izvrsnosti su sugeriranje da obrazovanje za okoliš treba izazvati one

koji uče da misle kreativno i kritički, da im pruži mogućnosti za izvođenje vlastitih zaključaka, da im pomogne u postizanju osnovnih vještina potrebnih za sudjelovanje u rješavanju problema okoliša, da ih podstakne da ispituju moguće konsekvence njihovih ponašanja, kao i da cilja na jačanje njihove percepcije vlastitih sposobnosti pomoću kojih će utjecati na posljedice. Drugim rječima, ovakvi vodiči podstiču na razvoj vještina građanina i promoviraju građansku odgovornost, bez usvajanja bilo kojeg posebnog predavanja ili akcije (str. 167-69).

David I. Haury (*Ohio State University*) u prilogu »Prosudivanje obrazovnih dimenzija resursa obrazovanja za okoliš od strane neformalnih grupa« (*Assesing the educational deminsion of environmental education resources provided by non-formal groups*) širi prethodnu temu i prema istraživanju praksi koje osiguravaju pristup za prosudbu obrazovne vrijednosti resursa koje posjeduju neformalne grupe ili agencije izvan škole. Haury koristi »Praktični okvir« istraživanja curriculuma institucionalnog obrazovanja, kako bi razvio okvir za prosudivanje resursa postojećih odgojnih pristupa, ciljeva, sadržaja i prioriteta ili vrijednosti škole i zajednice. U radu sugerira da se obrazovne vrijednosti resursa obrazovanja za okoliš neformalnih grupa procjene u odnosu na to kako se ti resursi odnose prema djelotvornim odgojnim strategijama i kontekstu lokalne zajednice (str.185). Kao i Deborah Simmons, David Haury također ističe važnost osposobljavanja za kritičko mišljenje i razvijanje osobnih sposobnosti za donošenje odluka i građansku akciju u okviru obrazovanja za okoliš.

U ovom dijelu se također naglašavaju i drugi izvori za prosudbu obrazovnih vri-

jednosti koje su na raspolaganju edukatorima. Tako u radu »Prosudivanje znanstvene dimenzije pitanja okoliša kroz obrazovanje za okoliš« (*Assessing the science dimension of environmental issues through environmental education*) Stein Dankert Kolsto (*University of Bergen*) razrađuje okvir za istraživanje i ocjenjivanje znanosti u odnosu na njezinu uključenost u pitanja okoliša. Najprije daje pregled o tome kako studenti prosuđuju kompleksnost pitanja odnosa okoliša i znanosti, a zatim ističe da se u raspravama o pitanjima okoliša češće pristupa s granice znanosti (*frontier of science*), tj. prije nego se postigne konsenzus unutar znanstvene zajednice ili središnje znanosti (*core science*). Stoga, da bi budući donositelji odluka u svezi s pitanjima okoliša bolje razumjeli znanost uključenu u pitanja okoliša, oni moraju dobiti obrazovanje koje će im razviti vještine potrebne za istraživanje i ocjenjivanje informacija (str. 221).

U četvrtom dijelu knjige iznose se neki praktični obrasci i pristupi za integriranje znanstvenog razumijevanja, obrazovanja i društvene akcije unutar obrazovanja za okoliš. Alan Berkowitz i Mary Ford (*Institute for Ecosystem Studies, Millbrook, New York*) zajedno sa Carol Brewer (*University of Montana*) u prvom prilogu ovog dijela »Okvir za integriranje ekološke i građanske pismenosti i građanskog prava za okoliš u obrazovanju za okoliš« (*A framework for integrating ecological literacy, civics literacy, and environmental citizenship in environmental education*) obrazlažu čitateljima suvremeni obrazac za integriranje ekologije i obrazovanja za okoliš. Njihova namjera je, kako ističu u uvodu, dati perspektivu o tome koliko je bitna ekologija kao znanost

u obrazovanju za okoliš. Polaze od stajališta da obrazovanje za okoliš, prije svega, treba sadržavati programe za unaprjeđenje ekološke i građanske pismenosti. U tom smislu daju i obrise novih okvira za izvođenje ovih programa, naglašavajući nužnost ujedinenja teorijskog, istraživačkog i praktičnog dijela, a prvenstveno zbog postizanja glavnog cilja vezanog za podizanje građanske svijesti o tome što znači biti dobar građanin za okoliš (*good environmental citizen*).

U članku »Integriranje obrazovanja i akcije u obrazovanju za okoliš« (*Integrating education and action in environmental education*) Milton McClaren (*Simona Fraser University*) i Bill Hammond (*Florida Gulf Coast University*) ispituju prirodu obrazovanja i akcije u obrazovanju za okoliš, te skiciraju okvir za učenje o akciji, kroz akciju i za akciju. Zbog toga što drže da programi obrazovanja za okoliš imaju jedinstvene mogućnosti za razvoj navika udruženih s obrazovanim mišljenjem, autori predlažu studentima izvođenje projekata akcijskog istraživanja. U skladu s tim, edukatorima nude dva nova okvira planiranja, za učenje o akciji i kroz akciju, u kontekstu interdisciplinarnog curriculuma (str.288-89).

Četvri dio završava s radom Marianne Krasny i Ricka Bonnaya sa Sveučilišta Cornell (*Ithaca, New York*) o razvijanju programa obrazovanja za okoliš, zasnovanim na mogućnosti susretanja dvaju programa koji pokušavaju integrirati znanost i ciljeve obrazovanja. Jedan je program baziran na građanskoj znanosti (*The citizen science program*) kako bi se napravio balans između interesa znanstvenika i studenata, a drugi na participatornom akcijskom istraživanju (*participatory action research*).

cb) pomoću kojeg se izgrađuju ekološki i građanski stavovi i vještine. U praksi, distinkcija između programa usredotočenog na znanstveno opismenjavanje i onog okrenutog prema ekološkoj akciji trebala bi biti viđena više kao continuum nego kao dihotomija, smatraju autori (str. 315). To potvrđuju programi kao što su *Garden Mosaics* i *Earth Force*, koji pokušavaju postići učinke na području znanstvenog usavršavanja unutar obrazovanja za okoliš, zajedno s ciljevima u svezi s promjenama u ponašanju aktera ovih programa.

Osim što sadrži radove koji daju pregled razvoja programâ obrazovanja za okoliš, u prilogima ovog izdanja ističu se glavni izazovi i dosezi curriculumâ i praktikumâ obrazovanja za okoliš danas. Jedan od glavnih izazova, kojeg autori svih priloga direktno ili indirektno problematiziraju, je povećanje dimenzije zagovaranja unutar obrazovanja za okoliš. Budući da je obrazovanje za okoliš promijenilo nekadašnju perspektivu učenja o okolišu i usmjerilo se prema problematiziranju o tome kako ekonomski i društveni sustavi stvaraju okolišne probleme, priređivači drže da je nužno otvarati ovakve rasprave i osvjetliti evidentne promjene perspektiva i ekologije i obrazovanja u obrazovanju za okoliš. Prezentirane rasprave problematiziraju glavne karakteristike školskog i izvanškolskog koncepta obrazovanja za okoliš, pa je mogu podjednako koristiti znanstvenici i kreatori politika koji se bave obrazovanjem, ekologijom i okolišom, kao i nastavnici, studenti i aktivisti nevladinih udruga.

Ivanka Buzov

23rd Session of PECSRL - Landscapes, Identities and Development, Lisbon i Obidos, 1.-5. rujna 2008.

Znanstvena konferencija na svjetskoj razini tzv. PECSRL ili *The Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*, održana je dvadeset i treći put i to pod nazivom *Landscapes, Identities and Development* (Krajoblici, identiteti i razvoj). Održavala se u Portugalu, u dva grada, Lisabonu i Óbidosu od 1. do 5. rujna 2008. godine. Tematski okvir konferencije bio je prostor kao ruralni krajolik odnosno njegov identitet, razvoj i očuvanje za budućnost. U današnjim uvjetima globalizacije prostor je (kako ruralni tako i urbani) posebno ugrožen pa se svakim danom potvrđuje potreba njegova očuvanja i zaštite što je bila i osnovna intencija ove konferencije. Konferenciju su zajedno organizirali centar TERCUD – *Territory, Culture and Development Research Centre*, s predsjednikom prof. dr. Zoranom Rocom i portugalsko sveučilište pod nazivom *Universidade Lusofona de Humanidades e Tecnologias* iz Lisabona. Organizaciju je potpomoglo posebno pokroviteljstvo predsjednika Republike Portugala.

Konferencija je bila podijeljena na četiri tematska dijela (A, B, C i D). Prva dva dijela (A – *Landscapes as a constitutive dimension of territorial identities* i B – *Landscapes as development assets and resources*) održavala su se u Lisabonu na spomenutom Sveučilištu, a druga dva tematska dijela (C – *Landscape history and landscape heritage* i D – *Landscape research and development planning and management*) odvijala su se u gradu Óbidosu, smještenom nedaleko od Lisabona. Inače, između ova dva tematska